מנורת המאור — עניין ביטול תורה ועונשו

לעולם ישתדל אדם ללמוד תורה ולעסוק בה, לפי שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין אותו לא כסף ולא זהב, אלא תורה ומעשים טובים. ואין אדם נענש תחלה אלא על בטול תורה, דתניא פוטר מים ראשית מדון, כשמכניסין לו לאדם לכיפה, אומרין לו מה היו מעשיך, קבעת עתים לתורה, הבנת דבר מתוך דבר, פלפלת בחכמה, נשאת ונתת באמונה. ועוד גרסי' בפ' הרואה מקום אמ' ר' טאבי אמ' שמואל, כל המרפה עצמו מדברי תורה אינו יכול לעמוד ביום צרה, שנא' (משלי כד, י) התרפית ביום צרה צר כחכה. א"ר טאבי א"ר יאשיה, אפי' על מצוה קלה שעה אחת, שנא' (משלי כד, י) התרפית, מכל מקום. וגרסי' בפירקא קמא דמסכת ברכות א"ר שמעון בן לקיש, כל העוסק בתורה ייסורין בדלין ממנו, שנא' (איוב ה, ז) ובני רשף יגביהו עוף, ואין עוף אלא תורה, שנא' (משלי כג, ה) התעיף עינך בו ואיננו, ואין רשף אלא ייסורין, שנא' (דברים לב, כד) ולחומי רשף. אמ' ליה ר' יוחנן, זו אפי' תינוקות של בית רבן יודעין, שנא' (דברים יא, יג) והיה אם שמע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו וגו'. כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך. אלא כל מי שאיפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, הב"ה מביא עליו ייסורין מכוערין ומנערין אותו, שנא' (תהלים לט, ג) נאלמתי דומיה החישיתי מטוב וכאבי נעכר, ואין טוב אלא תורה, שנא' (משלי ד, ב) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. וגרסי' בבבא בתרא פ' המוכר את הספינה, אמ' רב יהודה אמ' רב, כל הפורש מדברי תורה אש אוכלתו, שנא' (יחזקאל טו, ז) ונתתי [את] פני בהם מהאש יצאו והאש תאכלם. כי אתא רבין א"ר יונתן, כל המרפה עצמו מדברי תורה אש אוכלתו, שנא' (משלי כא, טז) אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח, ואין רפאים אלא גיהנם, שנא' (משלי ט, יח) ולא ידע כי רפאים שם בעמקי שאול קרואיה. וגרסי' במ' חגיגה ת"ר שלשה הב"ה בוכה עליהם בכל יום, על מי שאיפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, ועל מי שאי איפשר לו לעסוק בתורה ועוסק, ועל פרנס המתגאה על הצבור בחנם.

וגרסי' באבות דר' נתן ר' חנינא סגן הכהנים אומר, כל מי שנותן דברי תורה על לבו מעבירין ממנו הרהור חרב, הרהור רעב, הרהור שטות, הרהורי זנות, הרהורי יצר הרע, הרהור אשת רע, הרהורי דברים בטלים, הרהורי בשר ודם, וכל מי שאינו נותן דברי תורה על לבו נותנין עליו הרהורי חרב, הרהורי רעב, הרהורי שטות, הרהורי זנות, הרהורי יצר הרע, הרהורי אשת רע, הרהורי דברים בטלים, הרהורי בשר [ודם], שכן כתי' במשנה תורה, תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל. ר' שמעון בן אלעזר משום ר' מאיר אומר, כל השוקד על דברי תורה מוסרין [לו] שקדנין כנגדו, וכל הבוטל מדברי תורה מוסרין לו בטלנין כנגדו, כגון הזאב והדוב והנמר והברדלים והנחש והגייסות הלסטין באין ומקיפין אותו ונפרעין ממנו, שנא' (תהלים נח, יב) יש אלהים שופטים בארץ. וגרסי' במ' עירובין בפרק הדר, א"ר חייא בר פפא, לא נענש יהושע אלא על שביטל את ישראל מדברי תורה, שנא' (יהושע ה, יג) ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו, ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי. אמ' לו, אמש בטלתם תמיד של בין הערבים ועכשו בטלתם תלמוד תורה. אמ' לו, על איזו מהן באת. אמ' לו, עתה באתי. פי' על תלמוד תורה. מיד, וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם. אמ' ר' יוחנן שלן בעמקה של הלכה. ואמ' רב שמואל בר חנניה משמיה דרב, גדול תלמוד תורה מהקרבת תמידין, דקאמ' ליה עתה באתי.

וגרסי' בחופת אליהו זוטא פושעי ישראל בגופן מה סופן באותה שעה שעוברין עבירות בארץ, ודוחקין רגלי השכינה, כענין שנא' (ישעיהו ו, ג) מלא כל הארץ כבודו. פי' הב"ה כבודו מלא כל העולם, וכל העובר עבירה כאלו דוחק רגלי השכינה. וכשם שהם עוברים עבירות ורוצין בחרבנו של עולם, כך מגלין אותן מבתיהם ומארץ מגוריהם ואין מחזירין אותן, ואין באין לאדמת ישראל, כמו שכתו' וברותי מהם המורדים והפושעים בי מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת [ישראל] לא יבאו. וגרסי' בפ' קמא דמסכת ע"ז אמ' ר' לוי, כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה מאכילין אותו גחלי רתמים, שנא' (איוב ל, ד) הקוטפים מלוח עלי שיח ושורש רתמים לחמם. ואין מלוח אלא דברי תורה, מלוח בגימטריא לחמו, כדא' לכו לחמו בלחמי, שהוא דברי תורה. אמ' רב יהודה אמ' שמואל, מאי דכתי' (חבקוק א, יד) ותעשה אדם כדגי הים, למה נמשלו בני אדם לדגי הים, לומר לך מה דגים הללו שבים כשעולין אל היבשה מיד מתים, אף בני אדם כיון שפורשין מדברי תורה ומן המצות מיד מתים. וגרסינן בפ' במה מדליקין ת"ר בעון נדרים בנים מתים, דברי ר' אלעזר בנו של ר' שמעון בן יוחאי, [ר' יהודה הנשיא] אומר, בעון בטול תורה. בשלמא למאן דאמ' בעון נדרים, כדאמרן למה יקצוף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך, אלא למאן דאמ' בעון ביטול תורה, מאי איכא למימר. מהכא, לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו. וגרסי' בפ"ק דמ' ראש השנה בעון ענוי הדין ועוות הדין וקלקול הדין, ובעון ביטול תורה, חרב ובזה רבה, והדבר בא, והבצורת, ובני אדם אוכלין ואינן שבעין, ואוכלים לחמם במשקל, שנא' (ויקרא כו, כה) והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית, ואין ברית אלא תורה, שנא' (ירמיהו לג, כה) אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי, וכתי' (ויקרא כו, מג) יען וביען במשפטי מאסו וגו'. וגרסי' בפסיקתא ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים. אחרים אומרים אין רפידים אלא רפיון ידים מן התורה, שנא' (דברי הימים ב יב, א) ויהי במלכות רחבעם ובחזקתו עזב את תורת ה' וכל ישראל עמו. מה היה עונשו של דבר, ויהי בשנה הה' למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים על ירושלם, ויקח את אוצרות בית ה' ואת אוצרות בית המלך וגו'. ושנינו במ' אבות ר' נחוניא בן הקנה אומר, כל המקבל עליו עול תורה, מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ, וכל הפורק ממנו עול תורה, נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ. ר' מאיר אומר, הוי מעט עסק ועסוק בתורה, והוי שפל רוח בפני כל אדם, ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך, ואם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה ליתן לך. פי' הוי ממעט בעסקיך ועסוק בתורה, ואע"פ שהעוסק בתורה יתגדל ויתרומם, הוי שפל רוח ועניו. ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים כנגדך, ר"ל יבואו על אותו האיש חלאים רעים ונאמנים וייסורין, ומבטלין אותו מן התורה ומן שאר עסקיו, ויפסיד העושר, שנא' (דברים כח, מז) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל, וכתי' (דברים כח, מז) ועבדת את אויבך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל. א"ר יהושע בן לוי, בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת, אוי להם לבריות מעלבונה של תורה.

וגרסי' בחופת אליהו זוטא אמ' אליהו זכור לטוב, פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום, ומצאני אדם אחד ונתן לי שלום, ולא היה מכיר אותי. ואמר לי, מאיזה מקום אתה. אמרתי לו, מיבנה העיר הגדולה אני, מעיר חכמים ורבנים אני. אמ' לי, בוא ושב עמי במקומי ואני אתן לך חטין ושעורים ופולין ועדשים וכל מיני קטניות. אמרתי לו, בני, אם אתה נותן לי אלף דינרי זהב, איני מניח מקום תורה ודר במקום שאין תורה. אמ' לי, למה. אמרתי לו, מפני שלא חרב הבית בראשונה אלא מפני פשעה של תורה, ואף ישראל וירושלם ובית המקדש לא נחרב ולא נשרף ולא גלו מארצם, אלא מפני פשעה של תורה, שהיא שקולה כנגד כל העבירות, שנאמר (מיכה א, ה) בפשע יעקב כל זאת, ואין זאת אלא תורה, שנא' (דברים ד, מד) וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, וכתי' (ירמיהו ט, יא) על מה אבדה הארץ וגו' ויאמר ה' על עזבם את תורתי. אמ' לי, ר', ברוך שבחר בכם משבעים לשונות, ונתן לכם תורתו. והבטיחכם בשמו הגדול. א"ר יוסי בן קסמא, פעם אחת הייתי מהלך בדרך, מצאני אדם אחד, נתן לי שלום והחרזתי לו שלום. אמ' לי, מאיזה מקום אתה. אמרתי לו, מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני. אמ' לי, ר', רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך כמה כסף וכמה זהב. אמרתי לו, אם אתה נותן לי כל כסף וכל זהב שבעולם, איני דר אלא במקום תורה וכו'.

וגרסי' בבבא מציעא בפרק השוכר את הפועלים, אמ' רב יהודה אמר רב, מאי' דכתי' (ירמיהו ט, יא) מי האיש החכם ויבין את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה (ירמיהו ט, יא) על מה אבדה הארץ וגו', דבר זה אמרוהו נביאים ולא פירשוהו עד שפירשו הב"ה בעצמו, שנא' (ירמיהו ט, יב) ויאמר ה' על עזבם את תורתי. ובעון ביטול תורה גלו עשרת השבטים, שנא' (ישעיהו ה, יג) לכן גלה עמי מבלי דעת, וכתי' (ישעיהו ה, כד) לכן כאכול קש לשון אש וחשש להבה ירפה שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה כי מאסו את תורת ה' צבאות. ובעון ביטול תורה גלו שבט יהודה ובנימן, שנא' (עמוס ב, ו) כה אמר ה' על שלשה פשעי יהודה ועל ארבעה לא אשיבנו על מאסם את תורת ה' וגו'. וגרסי' בספרי מה לידידי בביתי וגו'. כשחרב בית המקדש, נכנס לשם אברהם אבינו צועק, צועק ובוכה, ותולש שערות ראשו. אמ' הב"ה למלאכי השרת, מיום שנפטר אוהבי לבית עולמו לא בא לביתי, ועכשו מה לידידי בביתי. אמ' לפניו, רבונו של עולם, מפני מה הגלית את בני, ומסרתם בידי אומות העולם, והרגום בכל מיתות משונות, והחרבת בית המקדש, מקום שהעליתי את יצחק בני עולה לפניך. אמ' לו, בניך חטאו ועברו על התורה ועל כ"ב אותיות שבה, הה"ד וכל ישראל עברו תורתך. א"ר לוי, לא גלו ישראל עד שכפרו בשלשים ושש כריתות שבתורה, כמנין איכ"ה. תני ר' שמעון בן יוחאי, אם ראית עיירות נתלשות ממקומן בארץ ישראל, דע שלא החזיקו בשכר סופרים ובשכר משניים, שנא' (ירמיהו ט, יא) על מה אבדה הארץ, ויאמר ה' על עזבם את תורתי. ור' ירמיה בשם ר' יצחק בר אבא אמ' בשם ר' שמואל בר רב יצחק, מצינו שויתר הקב"ה על ע"ז ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ולא ויתר על בטול תורה, שנא' (ירמיהו ט, יב) ויאמר ה' על עזבם את תורתי, על ע"ז ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים אין כתי', אלא על עזבם את תורתי. ר' הונא ור' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא אמ', אותי עזבו מקור מים חיים, שמא תורתי שמרו, הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו, שמתוך שהיו מתעסקין בה היו חוזרין אצלי. שמואל תני ליה בשם ר' שמואל בר נחמני, אימתי המלכות גוזרת גזירה והגזירה קיימת, בשעה שישראל משליכין לארץ דברי תורה, הה"ד וצבא תנתן על התמיד בפשע ותשלך אמת ארצה ועשתה והצליחה, ואין צבא אלא מלכיות, שנא' (ישעיהו כד, כא) יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה. ואין תמיד אלא ישראל, שנא' (יהושע א, ח) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה. בפשע, בפשעה של תורה. כל זמן שישראל משליכין תורה לארץ, מיד תצליח מלכות הרשעה, הה"ד ועשתה והצליחה. א"ר יהודה בן פזי, זנח ישראל טוב אויב ירדפו, ואין טוב אלא תורה, שנא' (משלי ד, ב) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו.

וגרסי' בב"ר הקול קול יעקב והידים ידי עשו. א"ר שמעון ב"ר, בשעה שיעקב מרגו בקולו ידי עשו שולטות, ובשעה שהוא מצפצף בקולו אין ידי עשו שולטות. פירוש מצפצף, עוסק בתורה ומתפלל, שנא' (ישעיהו לח, יד) כסוס עגור כן אצפצף אהגה כיונה. אמ' יצחק אבינו ע"ה לעשו, אם ראית את יעקב אחיך פורק עולה של תורה, גזור עליו שמדים ואת שולט בו. אמ' ר' אבא בר כהנא, לא עמדו פילוסופים כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי. נכנסו כל האומות אצלו, אמרו לו, היאך אנו יכולין להזדווג לאומה זו. אמ' להם, חזרו על בתי כנסיות ובתי מדרשות, אם אתם מוצאין שם תינוקות מצפצפין בקולן, אין אתם יכולין להם, ואם לאו אתם יכולין להם, שכך הבטיחן אביהם ואמ' הקול קול יעקב, בזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אין הידים ידי עשו, ואם לאו, הידים ידי עשו.

וגרסי' במ' שבת פרק כל כתבי הקדש, בעון ביטול תורה הגשמים נעצרין ורעב בא לעולם. וגרסי' בפ"ק דמ' תעניות אמ' רב קטינא, אין הגשמים נעצרין אלא בשביל עצלות תורה, שנאמר (קהלת י, יח) בעצלתים ימך המקרה. פי' בשביל עצלתים שהיתה בישראל, שלא עסקו בתורה, נעשה מך מלהוריד גשמים שונאו של הב"ה, שנקרא מקרה, שנא' (תהלים קד, ג) המקרה במים עליותיו, ואין מך אלא עני, שנאמר (ויקרא כז, ח) ואם מך הוא מערכך. ר' יוסי אומר, ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים, ואין אור אלא תורה, שנא' (משלי ו, כג) כי נר מצוה ותורה אור. פי' בשביל שלא ראו אור, שהוא התורה, בהיר הוא בשחקים, ר"ל שיהיו השחקים מאירים, שלא יהיה עליהם ענן להוריד גשמים. וגרסי' במדרש תנחומא והארץ חנפה תחת יושביה כי עברו תורות חלפו חוק הפרו ברית עולם. אמ' ר' יצחק, את סבור שאתה מחניף לה והיא מחניפה לך, היא מראה לך קמה ואינה מראה לך גדיש, מראה לך גדיש ואינה מראה לך גורן, מראה לך גורן ואינה מראה לך ערימה. למה, כי עברו תורות, שעברו על שתי תורות, תורה שבכתב ותורה שבעל פה. חלפו חוק, מעשר. הפרו ברית עולם, ברית בשר. אבל כשישראל יעסקו בתורה ובמצות, הב"ה נותן טל ומטר בארץ, שנא' (ויקרא כו, ג) אם בחוקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם, ונתתי גשמיכם בעתם וגו'. וגרסי' בויקרא רבה א"ר חיננא בר פפא, אמ' להם הב"ה לישראל, אם שמרתם את התורה, הריני נותן לכם גשם, שנא' (ויקרא כו, ג) אם בחוקותי תלכו וגו' ונתתי גשמיכם בעתם. אמ' ר' עקיבא, אמ' להם הב"ה לישראל, אם שמרתם את התורה, הריני מרבה לכם את פרי השדה, שנא' (ויקרא כו, ד) ונתנה הארץ יבולה וגו'. ד"א אם שמרתם את התורה, אני אברך את עץ השדה ואת האילנות להרבות אוכלן, שנאמר (ויקרא כו, ד) ועץ השדה יתן פריו.